

Віталій КОНОПЛЯ

ДО ПИТАННЯ ПРО УКРІПЛЕННЯ ПОСЕЛЕННЯ ПЕРІОДУ ЕНЕОЛІТУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Перехід до землеробства і скотарства за доби неоліту започаткував нагромадження продуктів споживання у тогочасних спільнотах. Розвиток відтворювального господарства, що посилювався в період енеоліту, стимулював зростання кількості населення, збільшення посівних площ та розширення пасовищ. Зміни соціально-економічних відносин сприяли накопиченню "життєвого капіталу", що породжувало ворожість і недовіру між общинами та призводило до збройних сутичок між ними. Це зумовило появу поселень із природним захистом, на окремих з яких додатково споруджувались оборонні укріплення¹.

Для глибшого розкриття теми нашого дослідження вияснимо в міру доступних нам джерел, як забезпечували штучний захист поселень ранньоземлеробські племена Балкано-Дунайського регіону Центральної Європи, з якими, часом спорідненими, перебували у постійних контактах носії енеолітичних культур України, запозичуючи одне від одного певні соціальні інновації, можливо і в галузі фортифікаційних споруд.

У Карпатському басейні одні з перших укріплень у вигляді ровів відмічені в групі Бічке на території Угорщини, що існувала на рубежі раннього і середнього неоліту. Майже одночасно з нею вони з'явилися в культурі Сопот у міжріччі Сави і Драви у Хорватії, а також у культурі Вінча-Плочнік. Еволюція форм цього різновиду оборонних споруд йшла від прямих та незначно дугоподібних до овальних або округлих форм з одинарними або концентричними кільцеподібними рядами, розміри ширини і глибини яких не перевищували 2 м.²

¹ Клочко В. Озброєння та військова справа племен трипільської культури // Трипільська цивілізація у спадщині України. - К., 2003. - С. 190.

² Титов В. Ранній і середній неолит Дунаю // Археологія Венгрії. Каменний век. - М.: Наука, 1980. - С. 315-316.

Згодом у групі Херпай (басейн Середнього Подунав'я в Угорщині) природно захищені поселення на островах та півостровах спорадично укріплювалися аналогічними фортифікаційними спорудами³.

Тенденція до штучного захисту місць проживання первісних спільнот у цій частині Європи посилювалася в лендельській культурі. Принагідно вкажемо, що у синхронній з нею полгарській культурі він практично не відомий.

Отже, на лендельському поселенні Ше біля Сомбатхея певна його частина була обнесена кільцеподібними ровами V-подібного профілю шириною до 2 м і глибиною понад 2 м, які супроводжували палісади.

У Нижній Австрії в системі захисту поселень рови поєднуються з валом. Так, на пам'ятці Шанбоне поблизу Фалькенштейна кільцеподібний вал діаметром майже 400 м з обох сторін мав рови, з них головний сягав у ширину 5 м при глибині 2-2,5 м від денної поверхні. Вхід на пам'ятку був зміцнений спорудою у вигляді воріт з палісадом.

Поселення Крженіце в районі Знойно (Моравія) було захищене двома концентричними ровами еліпсоподібної форми з довжиною короткої осі 60 м, ширина і глибина яких становила відповідно 2,5 та 1,5-2 м. У фортифікаційну забудову пам'ятки входили три палісади, що простежені у вигляді решток каналок глибиною до 0,5 м з відстанню між ними біля 2 м.

Схожі укріплення з округлим у плані ровом діаметром 66-67 м та з дещо іншими за шириною і глибиною розмірами, а також кількістю палісадів виявлені на поселенні Тешетице-Київці в цьому ж регіоні⁴.

Майже повсюдне намагання до фортифікації поселень відмічене в енеоліті Болгарії. Безперечно, для заселення вибирали місця, природно захищені крутизною схилів, річками і їхніми притоками; півострови, острови і скелясті миси горбогір'я, а також ділянки заплавної тераси і миси плато, що заходили в болота або трясовини, тощо. Ці фактори доповнювали різними за конструкцією оборонними спорудами, що ставали органічною частиною архітектурної забудови поселень.

До певної міри їх наочно ілюструють результати повністю дослідженого розкопками теля Полянці з вісьмома хронологічними горизонтами, котрі існували впродовж раннього і середнього енеоліту. Вже від самого початку заселення (Полянці 1) мешканці пам'ятки звели три паралельні ряди палісадів, які у вигляді прямокутника оконтурювали ділянку території розмірами 36×39 м з внутрішньої та 45×50 м - із зовнішньої сторін. По середині кожного з них знаходилося по одному входу, три з яких, що вели на схід, південь

³ Титов В. Поздний неолит // Археологія Венгрії. Каменний век. - М.: Наука, 1980. - С. 331.

⁴ Титов В. Поздний неолит... - С. 370.

і захід, були сформовані перпендикулярними, що зв'язують усі три ряди палісадів, стінами, котрі звужувалися в місцях імовірних зовнішніх та внутрішніх воріт кожного входу. З північної сторони тель прилягав до трясовини⁵.

Система палісадів пам'ятки Полянці складалася із зовнішньої і внутрішньої ліній, споруджених зі стовбурів товщиною 25–30 см та вкопаних у землю до 0,6 м. Між двома палісадами проходили внутрішні ряди менш міцної конструкції із загиблених до 0,25 м у ґрунт кілків діаметром 10–15 см.

У сі наступні сім будівельних горизонтів теля Полянці різнилися між собою особливостями фортифікації: забутована глиною стіна внутрішнього палісаду товщиною 0,6–0,8 м, в середині якої стояли масивні стовбури, а по дві сторони від них по довжині рову розміщувалася плетінка (така глинобитна споруда могла досягати висоти 4–5 м); поєднання рову і валу з підсилкою останнього у найбільш незахищених частинах пам'ятки; фланкування входів масивними укріпленнями з глини на кшталт фортів, частково обкладеними плитами; наявність мосту зі щільно з'єднаних між собою колод через двометрової ширини рів⁶.

У Фракії до числа протоміських поселень енеолітичного культурного кола Коджадермен-Гумельниця-Караново VI належать Раденград I, Овчарово I та інші, які, як вважає М. Відейко, нагадували прямокутні у плані укріплені селища, вирізнялися регулярною і щільною забудовою, спорадично двоповерховою і, що найважливіше, були укріплені глинобитними стінами та ровами. На деяких пам'ятках цих спільнот знайдені керамічні моделі башт, що будувалися з дерева. Одна з них має три яруси, двосхилий дах і могла досягати висоти 10 м.

Подібні поселення відкриті у Фесалії. Зокрема, Діміні мало три лінії укріплень у вигляді ровів та складених із каменю стін; Сескло – з укріпленнями-стінами також з цього матеріалу; Егіна – з оборонними стінами, посиленими напівбаштами.

Нині на Балканах, як відмічає згаданий вище дослідник, виявлено дуже багато укріплених поселень, в основному із застосуванням для захисту системи ровів, які доповнюють палісади. На його думку, укріплені поселення у Старій Європі були правилом, а не винятком⁷.

Таким чином, згадані вище укріплені поселення Центральної Європи мають розвинуту систему оборонних споруд, які поєднували як рови, так і палісади з особливо зміцненими воротними будівлями. Вони свідчать про те, що відносно мирному розвитку неоліту в Карпатському басейні, що тривав упродовж півтори тисячі років,

⁵ Тодорова Х. Энеолит Болгарии. – София, 1979. – С. 48.

⁶ Тодорова Х. Энеолит Болгарии... – С. 51.

⁷ Відейко М. До питання про порівняльні процеси становлення перших цивілізацій: Месопотамія та Стара Європа (VI–IV тис. до н. е.) // ЗНТШ. Праці археологічної комісії. – Л., 2007. – Т. 253. – С. 102.

настав кінець. Зіткнення між общинами починають набувати регулярного характеру. Наступальна зброя ближнього і дальнього (дистанційного) бою стає невід'ємною складовою частиною кам'яно-кременевого інвентарю поселень, який починають вкладати в могили поховальні приношення, чого перед цим не було в ранньому і середньому неоліті Карпатського басейну⁸.

Чи не найдавнішою оборонною спорудою на території сучасної України періоду енеоліту є рештки двох ровів, виявлених розкопками на поселенні маліцької культури в Залісках Жидачівського р-ну Львівської обл. Пам'ятка датується 4800–4500 роками до н. е. і синхронізується з IV фазою розвитку культури накольчастої кераміки та фазою I б лендельської культури⁹.

Перший із згаданих вище об'єктів мав довжину (на підставі спостережень в розкопі) 21,5 м при ширині 2,2–2,8 м і на глибині 0,6–0,7 м опускався, вриваючись у материкову глину, до відмітки – 0,8 – 0,9 м. На відстані 0,2 м від його внутрішнього краю знаходилась стовпова яма діаметром 0,4 м.

Інший рів проходив за 4,8–5,2 м від попереднього, тягнувся на 10,6 м та загиблювався в лесові відклади до позначки 1,8 м від денної поверхні¹⁰.

Значно більше інформації про укріплені поселення маємо у волинсько-люблінській культурі (4500/4400–3600/3400 роки до н. е.), ареал поширення якої охоплював Західну Волинь, Верхнє Подністер'я і Південно-Східну Польщу. Тут відкрито декілька сот пам'яток такого типу, що утворювали окремі вузли і групувалися довкола окремих, більших за площею поселень, переважно укріплених. До таких належать Зимне, Городок Надбужний, Ляс Стоцький, Сандомир, Злата та Брноціце¹¹.

Зупинимось на розгляді оборонної системи останнього з них, як найкраще дослідженої, що складалася з відрізків рову та палісаду, зафіксованих п'ятьма розкопками.

Ширина рову у його верхній частині коливалася від 2,02 до 2,96 м. У поперечному перетині він за обрисами був близьким до трикутника. Глибина цього об'єкта фіксувалася на рівні 2,22–2,90 м від денної поверхні.

Рештки палісаду простежувалися у вигляді рівчака шириною біля 1 м, що тягнувся вздовж внутрішнього краю попередньо описаної споруди. Його глибина в різних місцях становила від 1,1 до 1,26 м від денної поверхні. На дні рівчака виявлені сліди стовпових

⁸ Титов В. Поздний неолит... – С. 370

⁹ Bandriwski M. Wczesnoeneolityczna osada w Zalesciach na Górnym Podniestrzu // Przez pradzieje i wczesne śriedniowiecze. – Lublin, 2004. – S. 99.

¹⁰ Bandriwski M. Wczesnoeneolityczna osada... – S. 89-90.

¹¹ Zakościelna A. Kultura lubelsko-wolyńska. Zagadnienia jej genezy, periodyzacji i chronologii // Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi. – Kraków, 2005. – S. 79-80.

ям діаметром близько 0,2 м, що заглиблювалися в землю до позначки 0,5 м. Стовпи палісади були вкопані вертикально з інтервалом 0,2–0,3 м один від одного.

Дослідники поселення Брононіце (Кельцьське воєводство РП) запропонували таку реконструкцію його укріплень, що складаються з V-подібного у поперечному перетині рову глибиною 2,5 м з аналогічними метричними показниками у верхній частині; валу висотою не менше ніж 2,5 м з шириною основи 4–5 м, який оконтурював внутрішній край рову, та палісаду у вигляді вкопаних паль діаметром не менше 0,2 м, котрі проходили по вершині земляного насипу.

Ця фортифікаційна система оборони нагадувала овал розміром 210×168 м та оточувала найвищу частину території, де знаходилося поселення. Загальна довжина укріплень сягала майже 594 м і закривала ділянку площею біля 2,4 га, практично охоплюючи всю територію пам'ятки¹².

У ранньому періоді (5400–4600 років до н.е.) трипільської культури топографічне розташування поселень залежало від рельєфу кожного мікрорегіону їх поширення. У своїй абсолютній більшості вони займали краї першої надзаплавної тераси висотою 2–7 м над рівнем води, спорадично – останці серед заболочених долин і лише окремі з них знаходилися на краях плато висотою від 15–20 до 100 м.¹³ На кожному з них (нині відомо близько 60 пам'яток раннього Трипілля) оборонних укріплень не виявлено, і лише на двох прокукутенських поселеннях Траян-Далул Вей та Тирпешти зафіксовані рови довжиною відповідно 300 та 130 м¹⁴.

Племена середнього періоду трипільської культури (4600–3300/3200 років до н.е.) значно розширили територію проживання. Поселення цього часу здебільшого знаходяться на мисах і важко доступних останцях та мають непоганий природний захист. Окремі з них укріплені валами і ровами¹⁵. Наглядним прикладом існування оборонних споруд цього часу є поселення біля с. Комарів (урочище Поливанив Яр) Кельменецького району Чернівецької області, яке розташоване на мисі розмірами 450×150 м і з трьох сторін оконтурене глибокими ярами. Напільна сторона шириною 70–75 м була укріплена двома паралельними рядами ровів шириною (у верхній частині) і глибиною близько 2 м, що знаходилися на відстані 16 м один від одного і могли бути укріплені частотою. Т. Пассек інтерпретувала їх як споруди для захисту домашніх тварин від диких звірів¹⁶.

¹² Kruk J., Milisaukas S. Brononice. Osiedle obronne ludności kultury lubelsko-wolyńskiej (2800–2700 lat p.n.e.). – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1985. – S. 41–51.

¹³ Збеневич В. Г. Ранний этап трипольской культуры // Археология Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – С. 194.

¹⁴ Збеневич В. Г. Ранний период трипольской культуры на территории Украины. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 18.

¹⁵ Клочко В. Озброєння та військова справа... – С. 189; Мовша Т. Г. Средний этап трипольской культуры // Археология Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – С. 206.

¹⁶ Пассек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднепровья // Материалы и исследования по археологии СССР. – М., 1961. – № 84. – С. 133.

Однак це твердження поставив під сумнів В. Круц, вважаючи недоцільними такі трудомісткі роботи для утримання поголів'я худоби. Рови і вали (існування останніх підтверджене виявленням валу в Кукутенях) захищали, без сумніву, від нападу з зовні¹⁷.

Трипільська культура в пізньому періоді (3300/3200–2750 років до н. е.) ще більше розширила свій ареал, а топографія її пам'яток, кількість яких зросла до майже двох тисяч, повністю відповідала попередньо описаним. Збільшилася кількість поселень з оборонними укріпленнями¹⁸, одне з яких розташоване біля с. Козаровичі на Київщині і належить до софіївської групи пам'яток, найпізнішої на етапі С/П. В. Круц повідомляє про існування на ньому двох частин: укріпленої – “дитинця” і неукріпленої – “посаду”. До таких, невідповідних, на наш погляд, термінів, що властиві оборонним пам'яткам набагато пізніших часів, дослідник вдався через особливості місцевого рельєфу. Тут тераса Дніпра похила і не утворює мисів із природним захистом. Тому мешканці поселення вибрали вищу її ділянку з незначним нахилом до північного сходу, півдня і південного заходу, спорудивши за допомогою кільцеподібного рову діаметром 60 м оборонне укріплення т. зв. “дитинця”. За 4 м від нього вглиб тераси було вирито інший, дугоподібний відрізок рову, що йшов паралельно до попереднього. Ширина цих споруд становила на відмітці 0,5 м від денної поверхні 2,5–3,5 м, а глибина досягала 1,5–1,6 м. У поперечному перетині вали були наближено трикутними. До “дитинця” вели два проходи шириною 3 м, один з яких ішов через кільцеподібний рів зі сторони “посаду”, а інший – через два рови з напільної сторони¹⁹.

Оборонні укріплення у вигляді двох паралельних ровів були виявлені розкопками на поселенні усатівської групи пізнього Трипілля Маяки на Одещині, яке синхронне з попередньо згаданим. Пам'ятка знаходиться на краю високої (до 12 м) тераси лівого берега Дністра з рівною поверхнею.

Зовнішній рів шириною у верхній частині від 4–5, а місцями – до 6–8 м зберігся до довжини 70 м, хоча в минулому міг тягнутися щонайменше на 110 м. Стінки його плавно звужувалися до рівного і вузького дна шириною 0,4–0,6 м, яке відмічене на глибині 3,2–3,4 м від денної поверхні.

Внутрішній рів шириною близько 4 м та глибиною 3,7–3,8 м проходив за 13 м від зовнішнього і сягав у довжину до 60 м, хоча міг бути в первісному вигляді значно довшим. Поперечний профіль споруди збігається з аналогічним згаданої вище і має ідентичне за виглядом та розмірами дно.

¹⁷ Круц В. А. Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 113.

¹⁸ Клочко В. Озброєння та військова справа... – С. 189–190.

¹⁹ Круц В. А. Позднетрипольские памятники... – С. 111–113.

У минулому ці рови були з'єднані своєрідним ходом сполучення – вузькою канавою, що тягнулася на 70 м і з'єднувала їхні протилежні кінці. Глибина її становила 1,6 м від денної поверхні, ширина у верхній частині доходила до 2 м, а стінки конусоподібно звужувалися (до 0,5 м) до точки заокруглення дна²⁰.

На пізньотрипільському поселенні Жванець-Шовб зафіксовані неодноразові перебудови валів та ровів, засипання старих та зведення нових, при цьому один з валів був обкладений кам'яними плитами. Декілька ровів та валів створювали оборонну лінію на синхронному поселенні Костешти²¹.

Зростання кількості фортифікаційних споруд в пізньому періоді Трипілья свідчить про посилення конфліктної ситуації між окремими спільнотами²².

Своєрідним різновидом оборонних укріплень у пізньотрипільський час були щільно прибудовані один до одного двоповерхові житла та господарські споруди, досліджені на поселенні-гіганті Майданецьке в Черкаській області. Висота житлових будівель сягала 5–6 м, другий поверх яких мав спільне перекриття, котре забезпечувало вільний перехід з даху на дах.

“Жилі” стіни створювали оборонну лінію в центрі поселення, що захищала приблизно половину житлово-господарських комплексів. Другий овал забудови віддалений від попереднього на 75–100 м. Ця відстань була прицільною на стрільби з лука в разі нападу противника.

В аналогічний спосіб сплановані поселення такого типу у Володимирівці, Тальянках, Доброводі, Глибочку та ін. Прийом спорудження “жилих” стін для захисту населення використовувався в період енеоліту на теренах Малої і Середньої Азії, в Північній Болгарії та в інших частинах Старого світу²³.

Фортифікаційні споруди мали місце і в культурі лійчастого посуду, які виявлені на ряді її пам'яток. Розкриємо специфіку цих укріплень приклад ами.

Поселення Винники-Лисівка поблизу Львова займало крайню, південно-східну ділянку – частини крайнього відрозу Розточчя, мало рівну площу і було забудоване вздовж крутого південного схилу. З напільної, західної сторони, звідки доступ до нього був легким, тогочасні мешканці захистили місцезнаходження поперечним, до певної міри дугоподібним валом, що нині має висоту 0,8–1 м. Рів,

²⁰ Збеневич В. Г. Позднетрипольские племена Северного Причерноморья. – Киев: Наук. думка, 1974. – С. 22-25, 30.

²¹ Черныш К. К. Энеолит Правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР. – М.: Наука, 1982. – С. 238.

²² Дергачев В. А. Памятники позднего Триполья. – Кишинев: Штиинца, 1980. – С. 154; Круц В. А. Позднетрипольские памятники... – С. 114; Маркевич В. И. Позднетрипольские племена Северной Молдавии. – Кишинев: Штиинца, 1981. – С. 150.

²³ Шмаглій М. М. Пізньотрипільські поселення і проблема ранніх форм урбанізації. – К., 2001. – С. 12.

звідки бралася земля для його насипу, сьогодні простежується невиразно і сягає глибини 0,7 м при ширині близько 1 м на позначці 0,3 м. Стінки цієї оборонної споруди поступово звужувалися донизу, а в її темному заповненні, що контрастно виділялося на сіро-жовтому тлі лесу, знайдені шматки випаленої глини, фрагменти кераміки і глиняне пряслице. На думку дослідника цієї пам'ятки М. Пелешцишина, поверх валу могла існувати дерев'яна загорожа-палісад²⁴.

З енеолітичним шаром поселення в Зимно пов'язані три рови, розташовані поперек у центральній частині мису, розділяючи його на дві частини: південно-східну і північно-західну. Одностайної думки щодо культурно-хронологічного визначення цих оборонних об'єктів серед дослідників пам'ятки Зимне немає. Так, Ю. Захарук відносив їх до культури пізньостірчкової розписної кераміки²⁵ (волинсько-люблінської в сьогоднішньому інтерпретуванні назви – В. К.), а М. Пелешцишин – до культури лійчастого посуду, аргументуючи це наявністю схожих до них аналогів на їх поселеннях у Винниках та Грудку Надбужному²⁶. Ми схильні вважати останнє з припущень більш правдоподібним.

Північно-західна частина пам'ятки Зимно була мало заселеною носіями згаданих вище культур. Контури ровів тут виявлені у підґрунті на глибині 0,9–1,3 м від денної поверхні. Причина такої невідповідності в промірах зумовлена нахилом схилу мису в південний бік, який вирівняли шляхом підсипки в VI ст. творці ранньослов'янського городища.

Ці три рови утворили дві оборонні лінії, відстань між якими становила 9–10 м. Основний з них був дугоподібним із звернутою до вузкої, північної частини мису опуклою стороною і не доходив до теперішніх схилів городища на 4–7 м. У довжину він простягався на 22 м, а його майже прямовисні стінки поступово звужувалися до округлого дна з глибиною 1,6–2,3 м, маючи при цьому ширину від 1,6 до 2,2 м.

Наступні два рови майже стикалися між собою (віддаль між ними становила 0,3 м), складаючи зовнішню дугоподібну лінію оборони. Один з них мав довжину 7,2 м, ширину від 1,6 до 2,4 м і глибину до 1,1 м, а інший – відповідно 10,6, 1,7–2,1 та 1 м²⁷.

Під час розкопок поселення в Грудку Надбужному досліджено вцілілу частину рову довжиною 6 м, орієнтованого по лінії схід – захід і скерованого опуклою стороною до півночі. Його розташування вказує на відділення східної території пам'ятки від її решти. Ширина об'єкта становить від 1 до 1,5 м, а глибина – 2,15 м, причому він

²⁴ Пелешцишин М. А. Рокопки на горі Лисівка у Винниках // НЗ АМ. – Л., 1994. – С. 11-12.

²⁵ Захарук Ю. М. До питання про співвідношення і зв'язки між культурою лійчастого посуду та трипільською культурою // МДАПВ. – К., 1959. – Вип. 2. – С. 60.

²⁶ Пелешцишин М. А. Енеолітичне поселення Зимне в Західній Волині. – Тернопіль, 2004. – С. 63.

²⁷ Пелешцишин М. А. Енеолітичне поселення... – С. 60-62.

був вкопаний у материкову лесову породу на відмітку 1,3 м. У поперечному перетині його обриси нагадували латинську літеру V. З внутрішньої сторони від рову земельна ділянка була відносно рівною, а із зовнішнього мала нахил до 60°.

На думку В. Гумінського, такі рови могли виконувати як оборонну функцію, так і слугувати загорожею для домашнього стада тварин. Однак він ставить під сумнів першу версію, мотивуючи це тим, що його будова не могла бути перешкодою для вторгнення нападників, необхідну відсіч яким забезпечували відносно круті схили поселення.

Не менш проблематичною видається хронологія рову. Його з однаковим успіхом можна віднести до раніших або пізніших у часі культурно-хронологічних горизонтів багатощарової пам'ятки Грудек Надбужний²⁸.

При цьому В. Гумінський зазначає, що рови на поселеннях культури лійчастого посуду, котрі повністю або частково оконтурюють їхню територію, відомі в Зимному, Клементовіцах-8, Стричовіцах, Бронціцах, але найчастіше, так як в Грудку Надбужному, вони дискусійні в плані призначення і культурної приналежності. Адже ці оборонні об'єкти в цих самих місцях, а можливо, і в ті самі часи могло споруджувати населення волинсько-люблінської культури. Ці рови могли слугувати своєрідною демаркаційною лінією, котра розділяла общини цих двох культур, котрі співіснували на пам'ятці одночасно²⁹.

Таким чином, у періоді енеоліту України, зокрема на його пізньому етапі, у зв'язку з боротьбою спільнот за життєвий простір та накопичені "життєві капітали" посилювалися суперечності і сутички між ними. Це відобразилося у різкому збільшенні поселень з природним захистом, які досить часто зміцнювали свою оборонну функцію у вигляді ровів, валів та палісадів. Глибше вивчення цієї проблеми в майбутньому дасть додаткову інформацію про тогочасні соціальні відносини, що панували на території сучасної України.

²⁸ Gumiński W. Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkowatych. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1989. – S. 26.

²⁹ Gumiński W. Gródek Nadbużny... – S. 26

Фортеця : збірник заповідника "Тустань" :
на пошану Михайла Рожка.
– Л.: Камула, 2009. – Кн. 1. – С. 179-191

Ян МАХНІК, Дмитро ПАВЛІВ, Володимир ПЕТЕГИРИЧ УНІКАЛЬНЕ ПОХОВАННЯ РАННЬОСКИТСЬКОГО ЧАСУ НА ДРОГОБИЦЬКОМУ ПІДГР'І

На території крайнього заходу України, зокрема на теренах Верхньої Наддністрянщини, у підгір'ї Карпат, досі не було досліджено жодного поховання із комплексом матеріалів скитського типу.

У 2002 р. спільна українсько-польська експедиція Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Польської академії наук і мистецтв (PAU) продовжувала вивчення курганних пам'яток Верхньої Наддністрянщини. Для досліджень було обрано групу курганоподібних насипів, яка знаходиться поблизу с. Биків Дрогобицького р-ну Львівської обл.¹ (рис. 1). Вперше ці кургани зафіксовув В. Кобільник 1933 року², обстежила українсько-польська експедиція у 1994, 1997–1999 роках.³ Пам'ятка розташована за 500 м на південь від села Биків в ур. Коло фігури на південному схилі одного з мисоподібних відгалужень широких пагорбів Дрогобицької передгірської височини, які підносяться над долиною рік Бистриці (притоки Дністра) і Трудниці (рис. 2). Раніше тут ведається інтенсивна оранка, була проведена меліорація, а тепер цей мис використовується

¹ Павлів Д., Петегірич В. Дослідження кургану ранньоскитського часу на Дрогобицькій // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України в 2002 р.: інформаційний бюлетень. – Л., 2003. – С. 53-55; Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. Wyniki badań terenowych polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu górnego Dniestru w 2002 r. // Rocznik PAU. Rok 2002/2003. – Kraków, 2004. – S. 284-291.

² Кобільник В. З археології Бойківщини. II Виказ пам'яток // Літопис Бойківщини. – 1933. – Ч. 2, рік 3. – С. 49; Кобільник В. Могила ч. I, II, III в Городищі // Літопис Бойківщини. – 1933. – Ч. 2, рік 3. – С. 33.

³ Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W., Hrybowycz R. Prahistoryczne kurhany na podkarpackich wysoczyznach Górnego Dniestru // 150 lat Muzeum Archeologicznego w Krakowie. – Kraków, 2000. – S. 185-207; Machnik J., Pavliv D., Petehyrycz V. Results of the archaeological field survey on the Drohobych Upland // Environment and Man at the Carpathian Foreland in the Upper Dniester catchment from Neolithic to Early Mediaeval period. – Kraków, 2006. – S. 147-148; 154-156.